

quia positis speciebus intelligibilibus, illico facillime exurgit in intellectu, quemadmodum explicuimus in *Logica* de habitu vel intellectu principiorum (1). Et propterea dicitur etiam a S. Thoma uterque hic *habitus immediate* causatus ab intellectu agente, cuius est abstrahere species ex phantasmatibus (2). Nec aliud voluit docere S. Doctor, cum utrumque hunc habitum dixit et per se et per accidens incorruptibilem; talis enim est, quia cum habitus isti naturaliter resultent ex speciebus, hæc vero et per se et ratione subjecti sint incorruptibiles, ut jam etiam alias notavimus (3), sequitur, ut intellectus etiam principiorum et synderesis sint incorruptibiles, quique *nulla obliatione vel deceptione* corrumpi possint, ut loquitur Aquinas cum Stagira (4).

301. Scholion. Hi sunt præcipui actus intellectus: addi possent *cogitatio, consultatio* vel *consilium* aut *deliberatio*. Cogitatio est actus, vel series cogitationum, quibus circa aliquid inquirendum insistimus in speculativis, eademque in practicis vocatur *consultatio* vel *consilium* seu *consiliatio* et *deliberatio*, quæ si proprie sumuntur, videntur importare discursum et inquisitionem, cuius conclusio est electio, unde electio, qua parte importat actum rationis (5), se habet respectu consilii vel deliberationis, sicut conclusio respectu

operabilibus. Oportet igitur naturaliter nobis esse indita sicut principia speculabilia, ita et principia operabilia. Prima autem principia speculabilia nobis naturaliter indita non pertinent ad aliquam specialem potentiam, sed ad quandam specialem habitum, qui dicitur intellectus principiorum, ut patet (Ethic. lib. VI, cap. 6). Unde et principia operabilia nobis naturaliter indita non pertinent ad specialem potentiam, sed ad specialem habitum naturalem, quem dicimus synderesim. Unde et synderesis dicitur instigare ad bonum, et murmurare de malo, in quantum per prima principia procedimus ad inveniendum, et iudicamus inventa. Patet ergo, quod synderesis non est potentia, sed habitus naturalis. S. Thom. 1 p. quæst. 79, art. 12. Cfr. 2.^a dist. 24, quæst. 2, art. 4; de verit. quæst. 16, art. 1.

(1) *Logic. Maior.*, num. 203 seqq., pag. 788 seqq.

(2) Vide S. Thom. 1. 2. quæst. 53, art. 1.

(3) Vide supra num. 100, pag. 375.

(4) Vide S. Thom. 1. 2. quæst. 53, art. 1; Aristot., *Ethicor.* lib. 6, cap. 5 fin. Cfr. S. Thom. de verit. quæst. 16, art. 3.

(5) Vide S. Thom. 1. 2. quæst. 14, art. 1; 2. 2. quæst. 49, art. 5.

sylogismi (1). *Qua parte*, inquam, importat actum rationis; nam electio utrumque importat et actum rationis et actum voluntatis, et hunc præcipue, perficitur enim, et absolvitur per motum animæ ab bonum, quod a rationis dictamine proponitur (2). Quod attinet attentionem, præcisionem, abstractionem, synthesis, analysis, comparisonem et alia id genus, quæ non tam species, quam modos nominant actuum intellectualium, ac vel partim per se satis patent, vel alias declarata manent; nihil hic dicendum restat. Omnes ergo isti multiplices actus intellectuales procedunt ab una realiter potentia, intellectu possibili, qui pro illorum varietate varia sortitur nomina (3).

CAPUT III

DE ORIGINE ET EVOLUTIONE IDEARUM IN HUMANO INTELLECTU

Exposita natura et varietate cognitionum nostrarum, sive sensibilibus sive intellectualium, operæ pretium est, ut ordinem inquiremus, et processum, quo intellectus humanus suas ideas vel rerum notitiam assequitur, investigando videlicet, quo pacto mens determinetur ad primas ideas habendas, ex quibus deinceps reliquam cognitionum suppletilem sibi comparat (4). Qua in re si vera dumtaxat exponenda foret doctrina, non magnus jam restaret labor post

(1) Vide S. Thom. de verit. quæst. 17, art. 3, ad 2.^{am}. Cfr. de Malo quæst. 16, art. 4.

(2) S. Thom. 1. 2. quæst. 13, art. 1.

(3) Cfr. *Logica Maior.*, num. 103, pag. 567.

(4) Questionem hanc insolubilem iudicarunt Victor Cousin et Mammiani (apud card. Zigliara, *Psychologia*, lib. 4, cap. 3, art. 7), ea nixi ratione, quia nec datur conscientia nec memoria primi actus, quem posuit intellectus noster. Quasi non possit ad rem aliquam cognoscendam suppetere aliud medium præter conscientie ac memorie relationem. Verum ex analysi cognitionum nostrarum, spectato modo, quo ille a nobis habentur in hæc vita, non erit arduum deprehendere, quodnam genus objectorum, et proinde cognitionum, fuerit primum in nostra mente, et quonam ordine cætera fuerint subsecuta.

illa, quæ hactenus fuse de cognitione disputata sunt. Sed post desertam Scholasticorum disciplinam, ingens eruditorum virorum discordia subsecuta est, ac tristissima errorum inaniumque systematum colluvies campum Philosophiæ invasit. Ut autem nulla sit in vocis usu æquivocatio, nomine *ideæ* quamvis aliquando videatur etiam designari species intelligibilis impressa (1), frequentius vero apud veteres venit cognitio practica (2); nihilominus ex communiore usu recentiorum, qui non est etiam a veteribus alienus (3), hic a nobis sumetur pro cognitione intellectuali. Jam præcipua systemata, quæ in trutinam revocare decrevi, hæc sunt: systemata empirica vel experimentalia, systemata idearum innatarum, rationalismus transcendentalis, traditionalismus, ontologismus et systema scholasticum.

ARTICULUS PRIMUS Systemata empirica.

Quid velint
systemata
experimentalia.

302. Ea vocantur generatim empirica systemata, quæ ad originem nostrarum idearum explicandam nihil admittunt præter sensibilia vel experimentalia elementa diversimode composita et modificata. Hujusmodi porro systemata bifariam propugnari queunt, vel negata penitus intellectionis immaterialitate ac distinctione specifica a sensatione, atque adeo ab omni materiali operatione; vel agnita, saltem verbo tenus, distinctione intellectionis ab omni operatione materiali. Hanc viam tenuere sensistæ, primam materialistæ et veteres et recentiores cum Democrito et Epicuro, Tolland, Hobbes, Volney, Helvetio, d'Holback cæterisque ejusdem furfuris scriptoribus, quorum sententiam superius descripsimus (4), ac refutavimus.

Sensismus,
ejusque
a materialismo
discrimina.

(1) Cfr. S. Thom. *de verit.* quæst. 2, art. 4, ad 6.um; 1 p. quæst. 15, art. 1; dist. 36, quæst. 2, art. 1.

(2) Vide S. Thom. *de verit.* quæst. 2, art. 8, ad 3.um; quæst. 7, art. 1; 1 p. quæst. 15, art. 1; quæst. 44, art. 3; 1.º dist. 36, quæst. 2, art. 1.

(3) Vide S. Thom. *de verit.* quæst. 2, art. 8, ad 3.um; 1.º dist. 36, quæst. 2, art. 1.

(4) Vide supra num. 7, pag. 28 seqq.

nec vacat iterum refutare. Itaque sensisimum dumtaxat hic expendendum suscipimus, cujus variæ quidem perhibentur formæ, prout a Lockio, Condillaco et Larromiguière propositæ sunt, omnes tamen in eo conveniunt, quod ideæ cognitionesve nostræ intellectuales revocentur ad variam compositionem vel transformationem ac modificationem sensationum: quare intellectus, quantumvis a sensu diversus asseratur, tandem non est nisi facultas, quæ hujusmodi sensationum modificationes peragat.

§ I.—SENSISIMUS LOCKII.

303. Joannes Locke statuit fontem omnium idearum nostrarum esse experientiam, sive externam ope sensationum, sive internam ope reflexionis (1). Nam ideæ vel sunt adventitiæ ac simplices vel factitiæ ac propria mentis virtute efformatæ: in prioribus recipiendis se habet intellectus mere passive, active autem in aliis conlandis. Nam simplices vel adventitiæ immediate suppeditantur per sensus et reflexionem seu notitiam phenomenorum dumtaxat interiorum, ita nimirum ut sensus nobis præbeant ideas qualitatum corporearum vel sensibilibum, sive primarum (puta extensionis, figuræ, soliditatis, motus) sive secundarum (puta coloris et cæterorum sensibilibum, quæ potius sunt subjectivæ, quam objectivæ (2), cum non sit in objectis nisi vis gignendi in sensibus nostris peculiarem sensationem); reflexio vero exhibeat ideas operationum nostrarum, et sensus simul cum reflexione ideas voluptatis, doloris, potentiæ, existentiae, unitatis, successio- nis. Hæc sunt ideæ simplices, in quibus accipiendis mens mere passive se habet: eademque constituunt materiam universæ speculationis nostræ intellectualis (3). Ex iis enim efformantur cæteræ ideæ ope activitatis nostræ, potissimum a) per combinationem vel compositionem plurium simplicium idearum, b) per comparationem vel juxta-positionem

Lockii
sensisimo
expositus.

(1) Locke, *Essay on the the human Understanding*, lib. 2, cap. 11, paragr. 17; cap. 7, paragr. 10.

(2) Vide supra num. 159, pag. 553 seqq.

(3) Vide Lock, *op. cit.* lib. 2, cap. 1, paragr. 24; 25; cap. 12, paragr. 8.

earum ad internoscendas ideas mutuarum relationum, γ) per abstractionem, separando ideas conjunctas, aliam ab alia, et retinendo ideas qualitatum vel prædicatorum pluribus individuis communium, unde efflorescunt ideæ universales (1). Ad has ergo peragendas operationes requirit Lockius, saltem voce, activam virtutem intellectus, quamvis hæc nullam novam ideam assequi valeat, cujus elementa non præbeat experientia, vel quæ non sit compositio vel modificatio simplicium illarum idearum (2). Ex qua doctrina pronum erat, ut Lockius concluderet illa doctrinæ capita, quæ alias retulimus ac refutavimus (3), nempe 1.º nullas rerum essentias, prout in se sunt, cognosci à nobis posse; cum enim per sensus non cognoscamus nisi qualitates, nec per intellectum assurgere valeamus ultra sensibilia elementa, quidquid circa hunc mundum novimus, nihil reapse est præter qualitatum collectionem, unde etiam idea substantiæ habenda est tantum purum mentis figmentum. 2.º Ideas universales nullum habere valorem objectivum, sed tantum essentis singularibus specificis tribui nomen genericum, et sic universale tantum in vocibus reponendum esse. 3.º Differentias specierum tantum esse penes nominales essentias (4).

304. PROPOSITIO 1.^A Systema Lockianum impar est origini idearum explicandæ.

Lockianum
systema
impar est
idearum origini
explicandæ.

Prob. 1.º Si vera foret Lockii doctrina, nihil vere universale, nihil immateriale possemus cognoscere, saltem præter phænomena interna nostri animi et ipsam animam, de cujus tamen cognitione ne verbum quidem habet Lockius (5).

(1) Vide Lock, op. cit. lib. 2, cap. 12, paragr. 1.

(2) Id. ibid. lib. 2, cap. 12, paragr. 1 et 2.

(3) Vide *Logic. Major.* num. 151, pag. 657; *Ontolog.* num. 22, pag. 63; num. 263, pag. 760 seqq.

(4) Vide card. Gonzalez (*Historia de Filosofia*, tom. 3, paragr. 73, pag. 347 seqq. Madrid 1886), Balmes (*Historia de la filosofia*, paragr. 48), Tennemann, *Manuale della Storia della filosofia*, tom. 2, paragr. 342), Alfred. Fouillée (*Histoire de la Philosophie*, 4.ème partie, cap. 6). Cfr. superius scripta num. 4, pag. 7 seqq.

(5) Vide A. Fouillée, loc. cit.

Atqui hoc falsissimum est, ac facile ad materialismum adducere valet. Ergo.

Minor patet ex alibi dictis vel dicendis. Nam dantur entia immaterialia, præter animam nostram ejusque actus spirituales, nempe Deus et intelligentiæ vel angeli, ac rationes immateriales innumeræ, quæ a nobis cognoscuntur, videlicet spiritualitas, immortalitas, substantia, causa, infinitum, justitia, virtus, moralitas, etc., etc. Universalia vero cognoscimus, ut hominem, animal, etc., eorumque realem valorem in *Logica* demonstravimus (1).

Major facile probatur. Nam hæc objecta intelligibilia non sunt ideæ, quas Lockius vocat simplices, nec cognosci queunt per sensus, ut per se patet, nec per reflexionem, cum non sint phænomena interna. Nec vero præter sensationes ac reflexionem activa virtus animi secundum hunc auctorem aliam exercet operationem præter combinationem, comparationem et abstractionem circa simplices ideas. Atqui notiones istæ nihil exhibent, quod sit fructus combinationis, comparationis, abstractionis. Nam ex combinatione idearum simplicium, nihil potest existere nisi quædam earum complexio, ut videre est v. g. in imaginibus compositis, per imaginationem ex pluribus aliis conflatis; ille autem ideæ protecto non sunt aliquid compositum ex pluribus ideis simplicibus. Comparatio vero Lockiana vel juxta-positio in primis cum non sit nisi simultanea cognitio duarum idearum, sola per se non sufficit vel ad ipsas relationes mutuas detegendas, nisi specialis aliqua virtus major agnoscat: quare potest quidem brutum animal coram habere bina objecta juxta posita, quin eorum relationem ullam apprehendat. Deinde nulla ex ideis illis vel rationibus, quas in probatione Majoris memini, consistit in mera relatione. Idem demum dic de abstractione. Nam Lockiana abstractio non immutat essentialiter entitativum modum essendi notionum, quæ per sensus hauriuntur, nec possunt præ se ferre nisi objectum materiale ac singulare; quia non aliud facit, quam separare partem a parte vel elementum ab elemento in objecto sensibili. Id autem tam singulari ac materiale relinquit objectum sensibile, quam

(1) Vide *Logic. Major.* num. 151 seqq., pag. 654 seqq.

prius erat; sicut visus separat quidem in objecto colorem a reliquis sensibilibus, illum solum percipiendo, et nihilominus color sic abstractus ac præcisus suam materialitatem non amittit. Et simili modo, quod in pluribus albis corporibus solam consideres albedinem, quæ in omnibus illis reperitur, non sufficit ad efformandam ideam generalem albedinis, nisi præterea cognitione præscindas a notis vel differentiis, quibus illa in singulis eorum concreta et individuata reperitur. Impossibile ergo est in Lockiano systemate ullam ideam vere universalem haberi. Id quod vel exemplo suo satis demonstravit Lockius, cum, negato valore idearum universalium, nominalismum amplexus est. Unde

Prob. 2.º Ex systemate suo Lockius vi consequentiæ adactus non solum negavit omnem ideam universalem, sed etiam asseruit impossibilem nobis esse omnis essentiæ cognitionem, itemque notionem substantiæ in mera qualitate congerie reposuit, causalitatem in mera unius post aliud phænomeni successione, et infinitum in finitorum cumulo vel interminabili additione finiti facta ad finitum, etc. Atqui hæc totidem sunt absurda in *Ontologia* explosa. Ergo systema Lockianum de idearum origine rejiciendum prorsus est.

Prob. 3.º propositio. Quia ex hoc systemate logice fluere videtur materialismus et positivismus. Ergo admitti nequit. Prob. antecedens. Primo, quia quid, quæso, amplius volunt positivistæ, nisi a nobis nihil posse cognosci, quod experientiam sive externam sive internam prætergradatur? Non negant illi profecto facultatem nostram cognoscitivam componere et comparare, atque ordinare posse sensibilia vel experimentalia elementa, contendunt tamen spheram activitatis nostræ intellectualis limitibus materiæ sensibilis, vel *positivi*, circumscriptam esse. Materialismus vero sponte manat ex Lockiano systemate, secundum quod nulla reapse cognosci a nobis potest substantia nec ratio immaterialis. Phænomena vero interna, quæ cognosci per reflexionem dicuntur, non explicantur, num sint ordinis immaterialis; et facile quis posset dicere ea esse ordinis dumtaxat sensibilis, ac proinde materialis, prout docent materialistæ. Cum potissimum Lockius arbitretur, non satis apparere repugnantiam

materiæ cogitantis (1), unde profecto sequitur non apparere repugnantiam in eo, quod omnia phænomena interna nostri animi sint actus subjecti materialis, ideoque materialia. Præterea ex doctrina Lockii non adest ratio cogens ad agnoscendam facultatem superiorem vel specificè distinctam a sensibus (2), tum quia nomine cognitionis, quæ excellentissima est operationum mentalium, non intelligit ille quidpiam, quod materiæ repugnare cernatur, ac proinde potentiam requirat sensitiva et organica perfectiorem; tum quia nec experientia externa neque interna, secundum eundem auctorem, vindicat spirituales virtutes, cum potissimum circa utramque mens mere passive se habere dicatur; compositio vero ve combinatio et juxta-positio atque abstractio Lockiana non habet quidpiam, sensibilitatem superans, ut jam patet ex præmissa primi argumenti declaratione. Hinc nihil mirum, si Helvetius morti proximus, prout refert Liberatore (3) cum

(1) Quamvis hæc Logice sequantur ex hoc systemate, ideoque Lockius recentioris materialismi et positivismi jure merito parens habeatur, fatendum tamen est, ut notat cl. P. Boedder (*Psychologia rationalis*, num. 273, pag. 152, Friburgi Brisgovis, 1894), Lockium quod hujusmodi sequelis suæ de origine idearum intellectualium doctrinæ omnino abhorruisse (Cfr. de mente Lockii B. v. Hertling, John Locke und die Schule von Cambridge). Immo clare docet esse veritates necessarias, immutabiles (*Essay* bk. 4, chap. 11, § 14); objectivam realitatem corporum tamquam veritatem sufficienter evidentem agnoscit, licet falso existimet eam inferendam esse ex ideis nostris, quas solas immediate cognoscamus (bk. 2, chap. 1, § 1, 2; chap. 2, § 14); existentiam Dei tamquam primæ causæ hujus mundi certo demonstrari posse statuit (bk. 4, chap. 10, § 1-6 incl. et § 8-11 incl.), indubitanter quoque affirmat legem divinam mensuram esse peccati et officii (bk. 2, chap. 28, § 8), idque philosophicè demonstrari posse (bk. 4, chap. 3, § 18). Quibus assertis cum prioribus de origine idearum comparatis, facile patet Lockium sibi non constare. Nam ideis passive receptis, utpote quæ non sint nisi actus organici, non inest valor objectivus universalis, constans, immutabilis. Quare eæ ideæ componi nequeunt in judicia universaliter, constanter, immutabiliter vera et certa. Sine ejusmodi autem judiciis nulla demonstratio fieri potest.

(2) Cfr. in hanc rem superius scripta, num. 4, pag. 9; num. 5, pag. 11 seqq.

(3) Vide P. Matth. Liberatore, *Conoscenza intellettuale*, tom. 1, cap. 2, art. 12, num. 116, pag. 171, not. (4). Romæ, 1857.

suos errores retractaret, confessus esse dicatur se nihil aliud fecisse, quam consectoria inferre ex factis in Lockiano opere *de humano intellectu* principiis.

Prob. 4.º Denique illa quoque in memoriam revocanda sunt hujus systematis vitia, quæ jam superius refutavimus: α) quod mens mere passive se habeat in quibusdam ideis, scilicet simplicibus, recipiendis (1): β) quod qualitates sensibiles vel secundæ, prout illas perperam Lockius appellat, non existant a parte rei eo modo, quo nobis representantur, ac proinde sensationes et cognitiones propriorum sensibilibus non sint objecti sui intentionales imagines (2). Quæ quamvis non necessario connectantur cum sensismo, Lockius tamen diserte docuit. γ) Præterea nulla in hoc systemate agnoscitur necessitas specierum intelligibilium et intellectus agentis (3).

Quædam
objecta soluta.

305. Dices perperam sensismum impugnari, cum eadem ferme doceat, ac scholasticum systema. Sane Scholastici docent, sicut sensistæ, omnem cognitionem a sensu et experientia, et externa et interna, inchoari, ac proinde ab eadem intellectui nostro materiam præberi. Conveniunt pariter cum Scholasticis sensistæ in eo, quod nullas ideas innatas agnoscant, sed omnes aut per experientiam hauriri, aut exercitio cognoscitivæ activitatis mox comparari.—Respondeo *neg.* assert., ad cujus probationem *neg.* conseq. Quia quamvis in his conveniant Scholastici cum sensistis, in aliis toto cælo discrepant: 1.º quia admittunt multisque demonstrant necessitatem virtutis longe altioris ordinis, quam sit sensitiva: 2.º quia negant objectum intellectualis cognitionis ad corpora et singularia tantum limitari, vel ad experientiam sive externam sive internam: 3.º docent abstractionem valde diversam a lockiana ad ideas vere universales efformandas: 4.º agnoscunt virtutem, quæ non solum juxta-posita percipiat, sicut potest etiam brutum percipere, vel plures formas perceptas in unum conjungat, sicut efficere potest imaginatio, sed etiam in illis impervias sensibus adinveniat relationes, et exinde alias et alias novas veritates ope ratiocinii detegat, et

(1) Vide supra, num. 102 seqq., pag. 387 seqq.

(2) Vide supra num. 159 pag. 552 seqq.

(3) Vide supra num. 94 seqq., 131 seqq., pag. 330 seqq., 455 seqq.

concludat. Denique alia plura Scholastici docent, quæ negant sensistæ, ut constat ex dictis.

Dices 2.º Sensistæ admittunt intellectum ac triplicem illius operationem, sicut Scholastici. Ergo possunt non minus recte, quam hi, originem idearum explicare.—Respondeo *trans.* antecedens, *neg.* conseq., quia probata jam manet plenissime insufficientia et inanita lockiani sensismi. *Transmissi* autem antecedens, quia quamvis voce admittat Lockius intellectum, re tamen non illum talem describit, qualem esse demonstravimus cum Scholasticis et catholicis omnibus Philosophis (1).

§ II.—SENSISMUS CONDILLACI.

306. Longe crudior est Lockiano sensismus Condilaci (2), secundum quem necessaria non est ulla vis animæ insita, quæ sit ejus dos naturalis, præter sensitivam: nihil enim est in nobis actuum intentionalium præter sensationem sive formalem sive transformatam. Quare sola data virtute sensitiva, ex ejusdem exercitatione et usu acquiri a nobis potest intellectus. Sane posita sensili experientia vel perceptione cujuslibet objecti, ex solo sensu doloris vel voluptatis, quem ejusmodi perceptio afferat, facile mens excitabitur ad attentionem, comparisonem, judicium, reflexionem, imaginationem, ratiocinium: quæ aliud non sunt, quam sensationes quædam transformatæ vel variæ formæ sensationis, ex quarum repetita exercitatione gignitur habitus attendendi, comparandi, judicandi, reflectendi, imaginandi, ratiocinandi; nomine autem intellectus venit complexus horum habituum, qui sic actuum repetitione comparati sunt. Attentio enim est sensatio quædam exclusiva objecti unius, quæ facile excitatur ex dolore vel voluptate ab illo producta: comparatio est duplex attentio, seu duplex sensatio, quæ gignit judicium seu perceptionem convenientiæ vel discrepantiæ inter duas attentiones vel ideas vividius et cum exclusione aliarum perceptas.

Sensismus
Condilaci
descriptus.

(1) Cf. quas superius solutas reliquimus objectiones, num. 6, pag. 15 seqq.; et cætera quæ a num. 7 declarata sunt.

(2) Vide Stephanum Bonnot de Condillac, *Essai sur l'origine des connaissances humaines*. Amsterdam, 1755.

Unde iudicium quoque est mera sensatio, et gignit ratiocinium, quod est eductio unius iudicii ab alio, in quo continetur, estque et ipsum sensationis quoddam genus. Imaginatio est alia sensatio, in unum conglobans objectum qualitates in multis divisas. Reflexio denique est vel series iudiciorum vel advertentia propriarum sensationum, ac proinde sensatio. His adjungi memoria posset, quæ tamen aliud non est præter debiliorem remissionemve sensationem. Hinc nihil mirum, si Condillacus statuit etiam actus omnes voluntatis esse ordinis pure sensibilis. Ut porro totam hanc rem ob oculos poneret, exemplo usus est statuæ, cui si virtus sentiendi tribuatur, illico licebit omnes paulatim operationes elicere ab olfactu usque ad præstantissimas intellectiones, quæ hominem ornant (1). Denique levissimus scriptor, Lockium imitatus, personam vel τὸ Ego cuiusque reposuit in collectione omnium sensationum sive præsentium sive præteritarum, quæ memoria repetuntur (2).

307. PROPOSITIO 2.ª Multo absurdior est lockiano sensismus Condillaci.

et refutatus.

Prob. 1.º Condillacus negat omnem essentialem et specificam differentiam inter intellectum et sensum. Atqui hoc

(1) «Condillac, inquit Jacobus Balmes, hizo un esfuerzo por hacernos palpable su sistema ideológico, y he aquí como pretende conseguirlo. Imagina una estatua organizada como nosotros, animada de un espíritu, pero sin idea alguna, y le supone un exterior todo de mármol que no le permita el uso de ningún sentido, reservándose abrírselos el filósofo según lo creyere conveniente. Empieza en seguida por abrirle el olfato, porque le parece que este es uno de los más limitados en orden á la producción de los conocimientos; y continúa luego por los demás: los considera aislados y en conjunto, observa lo que cada cual da de sí; y por fin se encuentra con el satisfactorio resultado de que la estatua, sin más que las sensaciones va adquiriendo deseos, pasiones, juicio, reflexión, en una palabra, todo cuanto hay y puede haber en el corazón, en la fantasía, en la voluntad y en el entendimiento. Son admirables los progresos que hace la estatua, hablando Condillac por ella, como se suponen». Balmes, *Historia de la filosofía*, paragr. 54.

(2) Vide Balmes (in sua *Historia de la filosofía*, loc. cit.), Card. Gonzalez (*Historia de la filos.* tom. 3, paragr. 82, pag. 400), Tennemann (*Manuale* etc. tom. 2, paragr. 373), Alfred. Fouillée (*Histoire de la Philosophie*, 4.ème partie, chap. 7).

absurdum prorsus est. Nam α) probata manet spiritualitas intellectus: β) qua negata homo non differet specificè atque essentialiter a bruto, ut ultro concessit infelicissimus vir, cum asseruit bruta sermone dumtaxat ab homine superari (1). γ) Hinc nullus est homo capax libertatis, moralitatis, virtutis et premii, nisi absurdissime dicatur horum omnium esse bruta quoque capacia, δ) Item immortalis non erit humanus animus, nec erit, altera vita, in qua quisque promeritam gestorum suorum mercedem accipiat. Si enim anima nostra non habet excellentiorem facultatem potentia sensitiva, spiritualis non est, nec proinde immortalis, ε) Neque homo directus erit per se atque essentialiter rationalis, cum intellectus ejus non sit naturalis potentia, sed habitus acquisitus. Immo esse poterunt plures homines, qui rationales non sint, sed pura animalia, nempe omnes pueri infantes, et omnino quotquot exercitatione attendendi, comparandi, iudicandi, ratiocinandi habitum nondum comparaverint intellectus.

Prob. 2.º Illa quoque absurda sunt in systemate Condillaci; 1.º quod iudicium et ratiocinium tribuat potentiæ pure sensitivæ: 2.º quod nihil immateriale percipere valeamus nec universale; hæc enim a potentia organica, qualis est sensus, quantumvis perfectus et excultus exercitio actuum, cognosci nequeunt: 3.º quod denique materialismus, vel certe positivismus, logice vitari non potest, tum quia nihil immateriale in homine erit, ut constat ex dictis, tum quia nihil cognosci a nobis poterit, quod virtutem sensitivam transcendat. Huc etiam afferri possent quædam superius adversus Lockium adducta.

§ III.—SENSISMUS PETRI LAROMIGUIÈRE.

308. Paucissima veniunt addenda de hoc Condillaci discipulo, qui paululum magistri doctrinam mutavit. Censuit enim præter sensibilitatem, quam non vult esse potentiam activam, agnoscendam esse aliam virtutem actuosam, quæ circa sensationes operetur. Hujus potentiæ, cui nomen est

Sensismus
Laromiguiere
descriptus.

(1) «L'homme n'est supérieur aux animaux que parce qu'il parle». Condillac apud Card. Gonzalez, loc. nup. cit. pag. 403.

intellectus, triplex est virtus et actus, attentio, comparatio et ratiocinium, quamvis postremæ duæ facultates ad primam ex Laromiguiero reducuntur, quia comparatio non est nisi duplex attentio, ratiocinium autem duplici comparatione continetur.

refutatus.

309. Verum neque hæc sententia magis, quam præcedentes, satisfacit. Primo, quia falsum est ratiocinium esse duplicem comparationem, sicut falsum est comparationem, si sumatur pro iudicio, esse duplicem attentionem. Deinde, quamquam Laromiguierus laudandus in eo est, quod conatum aliquem adversus Condillaci doctrinam adhibuerit, re tamen vera e sensimi luto non emersit, nullamque immaterialium cognitionem possibilem reddit. Sane cum omnes operationes intellectus, ex sententia illius, ad attentionem supra sensationes revocentur, nihil immateriale percipi a nobis potest, nisi attentio ad hoc sufficiat. Atqui non sufficit. Nam attentio sola nihil aliud efficere potest, quam quod clarius et vividius aliquid apprehendatur. Si ergo Laromiguiariana attentio solummodo versatur supra sensationes, semper hærebit in materialium et singularium cognitione; nec poterit altius quidpiam apprehendi, donec agnoscatur præstantioris ordinis facultas, quæ in objecto sensatione representato immateriales rationes rimetur, vel easdem ratiocinando eliciat. Et confirmatur, quia etiam bruta possunt attentionem convertentem in objecta sensibus externis percepta, tum in ipsas externas sensationes, ope nempe atque operatione sensus communis (1); et nihilominus non possunt ullam rationem immaterialem apprehendere.

ARTICULUS II

Systemata idearum innatarum.

310. Plures quoque hujus systematis formæ reperiuntur propugnatae in libris Philosophorum: præcipuæ sunt Platonis, Cartesii, Leibnitzii ac Wolffii et Rosminii. Verum

(1) Vide supra num. 201, pag. 173.

systema Platonis supra fuse expositum refutatamque reliquimus (1): quare de cæteris tantum nunc agendum nobis ex ordine est.

§ I.—INNATÆ IDEÆ CARTESIANORUM.

Cartesii cartesianorumque ideæ innatæ expositæ manent superius in eodem loco. Summa hæc est: triplicis generis ideæ distinguendæ sunt, aliæ *adventitiæ*, quæ per sensuum relationem accipiuntur, quales sunt omnes habentes pro objecto naturam sensibilem. Aliæ sunt innatæ, illæ nimirum, quæ Deum exhibent, primasque et universalissimas notiones et principia ordinis sive speculativi sive practici et moralis. Reliquæ sunt factitiæ, quas mens ope ratiocinii efformat applicando principia prima notionesque universalissimas ad materiam per sensus propositam. Quo autem sensu cartesiani suas innatas ideas intellexerint, alias exposuimus (2).

Summa
cartesiani
systematis de
ideis innatis.

311. PROPOSITIO 1.^a Falsum est Cartesii cartesianorumque de ideis innatis systema.

Propositio intendit ideas dumtaxat innatas ad mentem Cartesii et asseclarum rejicere. Nam adventitiæ ac factitiæ admitti possunt, dummodo recte explicentur secundum principia, quæ hactenus per totam hanc de cognitione disputationem tradita sunt, et mox summam tradentur in exponendo scholastico systemate.

Excluduntur
innatæ Cartesii
ideæ.

Prob. 1.º Fatentibus adversariis, dantur præter innatas ideæ adventitiæ ac factitiæ, quæ occasione sensationis ex activitate mentis nostræ producantur. Atqui omnes omnino ideæ, etiam illæ, quas cartesiani volunt esse innatas, possunt, præcedente sensatione, per activitatem intellectus nostri produci vel efformari, immo de quibusdam demonstratur eas non esse innatas. Ergo supervacaneæ prorsus sunt cartesianorum ideæ innatæ.

Minor patet, nam idea Dei discursiva est, ut suo loco demonstrabitur, itemque ideæ morales; ideæ vero entis, unitatis, identitatis et cæteræ universalissimæ cum primis

(1) Vide supra num. 131, seqq., pag. 454, 461 seqq.

(2) Supra, pag. 455, 456.

principiis, facile comparantur ab intellectu, abstrahendo species intentionales a phantasmatis, prout vidimus et iterum videbimus ex Scholasticorum doctrina.

Prob. 2.º Idearum innatarum nomine vel intelligitur nativa determinatio intellectus certas ideas habendi independenter vel antecedenter ad omnem sensationem, sicut videtur voluisse Cartesius; vel genus quoddam cognitionum, quibus mens humana rationes aliquas intelligibiles non quidem expressa reflexione consideret, sed habituali quadam perceptione contempletur, quæ videtur esse cartesianorum opinio. Atqui utrumque falsum est. 1.º quia id experientie contradicit, secundum quam videmus ideas paulatim gigni ad præsentiam sensationum. 2.º quia utraque explicatio supponit cognitionem esse vel essentialem animæ, vel certe dotem animæ perenniæ manentem. Atqui id multis falsum esse superius ostendimus (1).

Prob. 3.º propositio speciatim contra cartesianos. 2) Opinio idearum innatarum prout a Cartesianis explicatur, supponit ideas esse perceptionis directæ objectum. Atqui hoc et falsum est, et viam idealismo sternit (2). 3) Intelligi nequit, multoquæ minus probari, quid sint rationes illæ, quas habituali consideratione mens contempletur, quin illa earum habeatur conscientia, quove pacto illæ consopite delitescant, et mox ad eas reflexe contuendas determinetur intellectus. Ergo rejiciendæ sunt (3).

Quæ contra hæc objici possent, alibi soluta reliquimus (4).

§ II.—INNATÆ IDEÆ LEIBNITZII ET WOLFFII.

Innatae ideæ ad
mentem
Leibnitzii et
Wolffii.

312. Cognationem quamdam habet cum cartesiano de ideis innatis systemate systema Leibnitzianum, quod iterum discipulus illius Christianus Wolffius proposuit. Sicut enim cartesiani posuerunt cognitiones illas habituales, quas modo

- (1) Vide supra num. 35 seqq., pag. 149 seqq.
 (2) Vide supra num. 71, pag. 264.
 (3) Cfr. Tongiorgi, *Psycholog.* num. 448.
 (4) Vide supra num. 36 per totum, pag. 154 seqq., num. 133 potissimum ab Objic. 4.^a pag. 466.

meminimus, ita Leibnitzius finxit animæ concreatam obscuram representationem universi cum virtualitate et inclinatione, ut accedentibus mutationibus, quas objecta gignunt in nostro corpore, magis magisque clara evadat, et sic cognitiones nostræ perficiantur, atque evolvantur (1). Nimirum Leibnitzius mundum universum entibus simplicibus seu animalis, quas monades dixit, coalescere voluit. Harum monadum, quæ omnes dicuntur obscura mundi representatione atque appetitione præditæ esse, plura sunt genera; infimi ordinis sunt illæ, ex quarum complexu coalescunt corpora non viventia (2). Viventibus autem monas una centralis inest, anima, quæ cæteris præsidet. Ita ergo monas hujusmodi seu anima hominis inde ab initio creationis obscure sibi representat totam rerum universitatem, quamvis non semper hujus suæ representationis *apperceptionem* vel conscientiam habeat, ad hoc enim ut apperceptionem assequatur cognitionis objecti cujuslibet particularis, requiritur cognitio sensilis respondens eidem objecto. Obscura vero illa representatio paulisper ac successive clarior ac distinctior evadit in virtute illius internæ dispositionis atque inclinationis ad immanenter agendum jugi serie perceptionum et appetitionum, quæ occasione sensationum exercentur. Istæ porro perceptiones atque appetitiones ita peraguntur, ut præcedens habenda sit ratio sufficiens subsequentis (3).

313. PROPOSITIO 2.^a Falsum est Leibnitzii et Wolffii systema de origine idearum.

Prob. 1.º Quod gratis assertitur, et experientie repugnat, rejiciendum est. Atqui doctrina monadum gratis fingitur, et

rejiciuntur.

(1) «Deus, inquit Leibnitzius, animæ in creatione dedit ideas confusas et involutas omnium objectorum universi, quæ evolvantur, et distinctæ fiant, prout objecta mutationes producant in eo corpore, quod animæ est conjunctum». Leibnitz, *Observo. ad recensionem libri de Fidei et rationis consensu*, tom. 2, Opp. pag. 257, Genevæ 1768.

(2) Vide *Cosmologiam*, num. 144, pag. 538 seqq.

(3) Vide Leibnitz, *Système nouveau de la nature*, paragr. 14 seqq.; *Nouveaux essais sur l'entendement humain*, lib. 1, cap. 1, *Monadologie*...

experientiæ prorsus repugnat obscura illa mundi representatio, et insuper inutilis est. Ergo... Verbo hæc quoque sententia supponit perennem in anima cognitionem, quam alias reprobavimus (1).

Prob. 2.º Leibnitzius statuit ideas distinctiores ac perfectiores reddi occasione sensationum atque impressionum in organis ab objectis receptarum, quin ullus existat influxus realis, unde perfectio illa idearum determinetur. Atqui intelligi nequit, nec explicatur ab adversario, quo pacto id fieri queat. **Et prob. Minor.** Primo dicit fortasse Leibnitzius rem explicari ex præstabilita harmonia inter evolutionem successivam idearum et sensationes. Cum enim ex ista doctrina series perceptionum ita procedat, ut semper antecedens sit ratio sufficiens subsequentis, fingit nobilis scriptor, Deum præscium totius seriei perceptionum in singulis animabus, unamquamque cum eo corpore univisse ad constituenda singula individua, cujus actiones et motus et impressiones adamussim concordarent cum hujusmodi perceptionibus animæ, quasi aliæ ex aliarum influxu provenirent. Jam vero fictio hæc, primo, sicut gratis obtruditur, gratis rejicitur. Secundo, intelligi nequit, immo absurdum videtur, semper præcedentem cogitationem esse rationem sufficientem consequentis, cum sæpissimæ duæ pluresve cognitiones successivæ nulla prorsus logica et objectiva connexionione teneantur. Tertio, doctrina hæc ferream *determinismum* atque interitum libertatis inducit: si enim perceptio appetitionem excitat, et vicissim appetitio perceptionem, et semper subsequens actus ejusmodi rationem sui sufficientem in præcedenti habet, in quovis momento ea dabitur perceptio vel appetitio, quam præparat, vel exigit præcedens, et nulla alia possibilis erit. Quarto, si quælibet perceptio et appetitio in præcedenti habet rationem sui sufficientem, prima omnium perceptio et appetitio ex quam ratione sufficiente procedit? Denique peculiaris series perceptionum et appetitionum in singulis animabus vel procedit ex decreto divino, vel ex harum natura. Primum et gratis asseritur, et nihil reapse philosophice explicat. Alterum vero videtur facile posse certe ducere in

(1) Vide supra num. 35, pag. 140.

eam formam idealismi, qui representationes corporum sibi succedentes ex ipsa animi natura et conformatione tamquam ex ratione sufficiente derivat. Abrupta enim omni unione physica animæ cum corpore, et negato reali influxu organicarum impressionum in animam, et stabilita serie cognitionum, quæ aliæ aliis ex ingenita virtualitate atque inclinatione ipsius animi succedant occasione sensationum, anima non pendet in suis perceptionibus a corpore, et proinde pronum est, ut totum istud negotium representationum corporearum aliquis soli animæ tribuat.—Mitto ad alium locum absurda, quæ hoc systema supponit de unione animæ cum corpore, ac de tempore creationis animæ.

314. **Objicies 1.º** Systema Leibnitzii et maxime harmonicum est, et miracula superflua vitat, quale est illud, quod anima spiritualis nequeat cognoscere objecta nisi dependenter a corpore. Ergo cæteris præferri meretur (1).—**Respondeo neg.** antecedens quoad utramque partem. Systema istud harmonicum non esse, sed fictitium et absurdum, constat ex probationibus. Miraculum vero non est, quod anima, quæ est corporis forma, quantumvis spiritualitate gaudeat, a corpore pendeat, intrinsece quidem et tamquam ab organo in operationibus materialibus, extrinsece vero in spiritualibus, quamdiu in unionis statu versatur, prout jam superius declaratum est (2), et iterum confirmabitur cum de unione animæ cum corpore agendum erit.

Objic. 2.º Anima est substantia simplicissima, in quam nulla res corporea agere potest. Ergo percipere nequit quæ fiunt in mundo materiali, nisi in ipsa tamquam in speculo vel in mundo quodam ideali contineatur omnium rerum representatio.

Respondeo, dist. antec. Anima est substantia simplicissima, in quam nulla res corporea agere potest, si sit a corpore separata, *trans.*; quando est corpori unita, *neg.* vel *subdist.*: nihil corporeum agere potest in animam immediate, *trans.*, medio corpore, cui anima substantialiter unitur *neg.* et *neg.*

(1) Vide Leibnitzii *Theodic.* p. 2, paragr. 208.

(2) Vide supra num. 11, pag. 70 seqq.; num. 17, pag. 98 seqq.

conseq. Corpora enim agunt in conjunctum species imprimendo in organa, et sic non possunt non animam determinare ad sensibilem perceptionem, quam mox sequitur intellectiva, species intelligibiles abstrahendo a phantasmatis modo jam declarato.

Objic. 3.º Anima est corporibus superior ac perfectior. Ergo continet eminenter illorum perfectiones. Quare intuendo seipsam anima, cognoscere poterit omnia corpora et sic cum innata representatione mundi satis habet, ut saltem accedente motu corporis, cui est conjuncta, evolvat, ac perficiat suas omnes cognitiones.

Respondeo difficultatem hanc multo ante Leibnitzium sibi proposuerat S. Thomas (1), eandemque superius præoccupavimus, cum ostenderemus specierum intelligibilium necessitatem (2). Itaque in forma *neg.* ultimum conseq. Et ratio est, quia *qualibet creatura habet esse finitum et determinatum. Unde essentia superioris creaturæ, etsi habeat quamdam similitudinem inferioris creaturæ, prout communicat in aliquo genere, non tamen complete habet similitudinem illius; quia determinatur ad aliquam speciem, præter quam est species inferioris creaturæ. Sed essentia Dei est perfecta similitudo omnium quantum ad omnia, quæ in rebus inveniuntur, sicut universale principium omnium* (3). Quamvis ergo Deo, prout suo loco magis explicabitur, sufficiat ad omnia cognoscenda, inspicere suam essentiam, quæ exemplar est ac fons omnium rerum possibilium; at anima nostra non potest sufficere ad cognoscenda etiam illa ipsa, quorum perfectiones eminentius continet.

Revocari etiam possent in memoriam, quæ objecta et soluta reliquimus locis in fine præcedentis paragraphi laudatis.

§ III.—SYSTEMA ANTONII ROSMINI.

Antonii
Rosmini syste-
ma exponitur.

315. Rvms. Dominus Antonius Rosmini Servati, vir plurimis scriptis operibus clarus, clarior pietate ac fundata

(1) S. Thom. 1 p. quæst. 84, art. 2, arg. 3.

(2) Vide supra pag. 342 seqq., Prob. 3.º

(3) S. Thom. 1 p. quæst. 84, ad 3.um

ab ipso familia religiosa, quæ luculentis sanctæ vite fulget exemplis in variis Europæ regionibus, haud paucarum contentionum postremis temporibus præbuit occasionem, aliis ejus doctrinam impugnantibus, aliis acriter propugnantibus etiam postquam plura ejusdem asserta anno 1892 ecclesiastica sententia damnata sunt. Hujus scriptoris, cujus non semel aliquot capita doctrinæ pro re nata exclusimus, systema de idearum origine ideo nunc in hoc articulo exponendum perpendendumque suscepimus, quia innatam ideam entis indeterminati sive possibili docuit (1), quamquam ontologismum quoque pantheismo mixtum docuisse (2) postea videbimus. Si analysin, inquit ille, instituamus idearum vel cognitionum nostrarum, illico deprehendemus ad duo genera omnes illas revocari posse, ad ideas determinatum aliquod ens, puta lapidem, ferrum, etc., exhibentes, nam in idea lapidis, etc., cognosco ens, quod peculiare determinationes talis naturæ proprias habet; et ad ideam ipsam *τὸν* esse vel entis in genere, quæ in cæteris omnibus implicita continetur, siquidem omnium illarum objectum est, et omnia vere prædicari possunt *ens*, unde omnibus reliquis ideis commune substratum et elementum est ens indeterminatum, quod Rosminius vocat *esse ideale* seu *possibile*, vultque esse *formam universalem omnis humanæ cognitionis*. Totum itaque negotium in investiganda idearum origine huc tandem revocatur, ut quæramus, quomodo insit nobis idea entis *idealis* vel *possibilis*, et quomodo reliquæ efformentur (3). Ac thesis Rosminiana hæc est: *Sola idea entis possibilis innata esse dicenda est, reliquæ omnes acquiruntur ex junctione vel applicatione illius ad sensationem*. Sicque res probatur. Ad idearum explicandam originem nihil superfluum est admittendum, nihil necessarium respiciendum. Atqui 1) ideam entis necessarium est ponere innatam, 2) ea vero sola innata posita reliquarum omnium origo egregie declaratur ex applicatione illius ad sensationem, Ergo stat thesis Rosminiana. Unde peccavit

(1) In opere *Nuovo saggio sull'origine delle idee*.

(2) Potissimum in opere *Teosofia*.

(3) Vide Rosmini, *Nuovo Saggio*, vol. 2, sezione 5, part. 2, cap. 1.

Lockius defectu, quia nullam ideam innatam admisit, sed omnia per sensationem ac reflexionem explicare contendit: simili modo peccarunt Condillacus, Reid, Stewart, qui aut nihil universale nisi in vocibus, vel certe nihil animo ingenitum in cognitionibus agnoverunt. Peccarunt excessu Plato et Leibnitzius, qui nimis multa innata posuerunt; peccavit quoque Kant, qui totam formam cognitionum nostrarum innatam voluit (1).

Minor probatur per partes in Rosminiano systemate:

a) *Necesse est ideam entis possibilis vel idealis ponere innatam.* Nam 1.º idea hæc nequit ope sensationis comparari, siquidem nec reperitur in sensatione, sive externa, sive interna nec erui ex illa potest; et ratio desumitur ex attributis ideæ, ac potissimum ex ejus universalitate, necessitate, immutabilitate, infinitate, æternitate, quorum nihil competit sensationi, sed prorsus opposita prædicata (2). 2.º Eadem idea nequit esse a Deo creata occasione sensationis in ipso perceptionis actu (3). Nec 3.º oritur ex conscientia propria existentie, quia eam præcedit, nec proinde per Lockianam reflexionem (4). Nec potest 4.º acquiri a nobis ex propriæ potentie activitate. Nam idea entis, utpote implicite latens in omnibus, omnium generalissima est. Atqui idea omnium generalissima per propriam mentis nostræ activitatem acquiri non potest. Etenim idea generalis comparari posset vel per judicium vel per abstractionem. Neutro autem modo comparari potest idea entis. Non per judicium: quia omnis actus judicii supponit ideam generaliore. Ergo cum nulla generalior fingi possit, quam entis idea, hæc non potest haberi per actum judicii. Non per abstractionem, quia in omni abstractione tria hæc locum habent: a) analysis rationis vel elementi communis et particularis: b) præcisio vel non consideratio elementi particularis: c) consideratio generalis elementi. Atqui cum tria hæc circa ideam aliquam exercentur, jam illa supponitur in mente prævie existens. Abstractione

(1) Vide Rosmini, *Nuovo saggio*, etc., vol. 1, sez. 4. cap. 4. art. 1.

(2) Vide ibid. vol. 2, sez. 5.^a part. 1.^a, cap. 2.

(3) Ibid. art. 4.

(4) Ibid. art. 2.

igitur non gignitur idea generalis, sed tantum observatur, et consideratur per præcisionem elementi communis a particulari (1). Quæ cum ita sint, admittenda necessario est innata idea entis possibilis vel idealis (2), quæ habenda est tamquam necessaria et essentialis conditio pro omni cognitione nostra, et elementum a priori ac forma omni cognitionis, quæ ipsum lumen intellectuale constituit, quandoquidem impossibile est esse cognitionem (3) vel ideam sine idea entis, utpote quæ implicite continetur in omni alia (4). Hæc idea nihil aliud præ se fert, quam *possibilitatem vel idealitatem alicujus rei* (5), ideoque summe indeterminata est (6); unde etiam tessera propria ejus dicitur esse, ut sit instar *tabulæ rasæ* et candidæ chartæ, in qua nihil est scriptum, quæque capacissima est, ut in ea scribantur quæcumque determinationes ope sensationis sive externæ sive internæ

(1) Id. ibid. vol. 1, sez. 2, cap. unic.

(2) Id. ibid. vol. 2, sez. 5, part. 1, cap. 3, art. 5, ubi sic Rosmini concludit: «Se l'idea dell'ente è così necessaria, ch'entra essenzialmente nella formazione di tutte le nostre idee, sicchè noi non abbiamo la facoltà di pensare (o di avere e unire e disunire le idee) se non mediante l'idea dell'ente; se quest'idea non si trova nelle sensazioni; se ella si può cavare dalle sensazioni esterne o interne per la riflessione; se non è creata in noi da Dio all'atto della percezione; finalmente se è assurdo il dire che l'idea dell'ente emani da noi stessi; rimane che l'idea dell'ente sia innata nell'anima nostra; sicchè noi nasciamo colla presenza e colla visione dell'ente possibile, sebbene non ci badiano che assai tardi».

(3) Jam alias diximus (vide *Psychol.* vol. 1.um num. 186, pag. 779) sensationem secundum Rosminium non esse cognitionem: «Noi riceviamo, inquit, la *materia* delle nostre cognizioni intellettive dalle sensazioni: et: «La materia delle nostre cognizioni intellettuali non è ancora cognizione». Rosmini, op. cit. vol. 2, sezione 5, part. 2, cap. 2, art. 1.

(4) Id. ibid. vol. 2, sezione 5, part. 2, cap. 1.

(5) Vide Rosminium, op. cit. vol. 2, pag. 20 et 35.

(6) «Riassumendo l'analisi da noi fin qui fatta di questa idea, noi abbiamo trovato che quest'idea contiene tre elementi indivisibili tra loro e connessi per sì stretto nodo che l'uno sta dentro l'altro, ne l'uno si può pensare senza pensare ad un tempo l'altro, cioè 1.º un qualche cosa (ente), 2.º la semplice *idealità* di questo qualche cosa, di questo ente, 3.º l'indeterminazione». Rosmini, ibid. pag. 38.

advenire queant (1). Et nihilominus eadem idea simul est entitas nobilissima, immo divina et ipse Deus, ut postea videbimus, eademque attributis necessitatis, universalitatis, eternitatis, immutabilitatis prædita (2).

Probatnr Minoris altera pars 3): *Hac entis possibilis idea innata posita, reliquæ omnes explicantur per applicationem vel junctionem ejus ad sensationem.* Duæ itaque sunt causæ omnium idearum acquisitarum, idea entis possibilis et sensatio, per quam illa accipit omnes determinationes (3). Modum vero, quo ex hac duplici causa gignuntur ideæ sic explicare licet. Ponamus sensationem, v. g. visionem rosæ, in me. Cum idem ipse, qui hanc experior sensationem, habeam quoque ideam entis universalissimi, facile utrumque elementum in unum colligo (4) pronuntiando per facultatem, quæ *ratio* appellatur (5), hoc judicium: Id, quod sentio, existit; et hæc unio sensationis cum idea entis vocatur *intellectualis perceptio rei*, in qua duo continentur, affirmatio existentiae (vel subsistentiae, ut eam placet Rosminio appellare) et idea rei, non jam idea illa indeterminata entis possibilis (alicujus nimirum rei, quæ potest existere), sed idea

(1) «La tavola rasa è l'idea indeterminata dell'ente che è in noi dalla nascita. Quest'ente che concepiamo essenzialmente, non avendo alcuna determinazione, è come una tavola perfettamente uniforme, non ancora tracciata e scritta da carattere alcuno. Ella perciò riceve in se qualunque segno e impressione che in lei si faccia; il che vuol dire che l'idea dell'ente commune si determina ed applica igualmente a qualunque oggetto, forma o modo di cui si presenti mediante i sensi esterni od interni. Adunque ciò che veggiamo fin dal primo nostro essere non sono caratteri; è un foglio di carta bianca ove nulla era scritto, e nulla quindi leggervi potevamo: questo foglio bianco ha la sola suscettività (potenza) di ricevere qualunque scrittura, cioè qualunque determinazione di esistenza particolare». Rosmini, *ibid.* vol. 2, sez. 5, part. 2, cap. 4, art. 5, *Osservazione 2.^a*

(2) *Id.* *ibid.* vol. 2, sez. 5, cap. 5, art. 2, paragr. 3, *Osservazione 4.^a*, *Natura dell'essere ideale.*

(3) *Id.* *ibid.* vol. 2, sez. 5, part. 2, cap. 1, art. 4.

(4) Vide Rosmini, *Introduzione alla filosofia*, pag. 276; *Rinascimento della filosofia*, lib. 3, cap. 42. Vide apud Liberatore, *Conoscenza intellettuale*, vol. 1, num. 210 et 223.

(5) Vide Rosmini, *Il rinnovamento della filosofia*, lib. 3, cap. 42, pag. 500.

hujus rei, rosæ, quam sentio nunc, ac proinde idea determinata per has qualitates ac modos per sensationem oblatos. Hoc posito, facile efformabo ideam solam rosæ, quæ in *intellectuali perceptione* conjuncta fuerat cum affirmatione actualis existentiae, hoc nempe pacto: Præscindo ab existentia in consideratione mea per operationem, quæ *universalizatio* dicitur, et habeo ideam rosæ universalem, quasi typum innumerarum rosarum, quas creare Deus posset, videlicet ideam rosæ possibilis. Hæc idea adhuc concreta et determinata est, utpote quæ rosam exhibet solum ab existentia præcisam. Si jam in rosa præscindo consideratione alias et alias determinationes per operationem, quæ *abstractio* dicitur, abstrahendo videlicet a magnitudine rosæ, varietate colorum, etc.; habeo ideas abstractas, partim determinatas (quia nempe non exhibent solam rationem entis indeterminati), partim indeterminatas (quia non ab existentia sola, sicut ideæ universales, sed ab aliis quoque notis ac prædicatis abstracte sunt). En ergo processum, quo mens ideas omnes acquirit supposita innata idea entis possibilis. Unitur hæc idea cum perceptione sensitiva, et existit intellectualis perceptio, in qua adest idea rei conjuncta cum existentia, quæ si præscindatur mente, existent omnes ideæ ope universalizationis et abstractionis, nimirum ope universalizationis, ideæ complete determinatæ, ope autem abstractionis, ideæ partim determinatæ partim indeterminatæ (1). Et sic in omni cognitione distinguenda est materia et forma, vel elementum *a priori* et elementum *a posteriori*: illud est idea entis, hoc vero sensatio, per quam idea illa limitatur, omnibusque suis determinationibus convestitur (2). Quoniam vero sensatio nec est cognitio nec idea, donec uniatnr cum idea entis possibilis, recte dici hæc potest forma et genitrix cæterarum omnium idearum et generale instrumentum animæ nostræ, sine quo nullum objectum est intelligibile, et consequenter medium universale sciendi, et lumen ipsum rationis, sine quo mens nostra cogitare non potest (3).

(1) Vide Rosmini, *op. cit.* vol. 2, sez. 5, part. 1, cap. 3, art. 2, *Osservazione 1.^a*

(2) *Id.* *ibid.* vol. 2, sez. 5, *Teoria dell'origine delle idee.*

(3) Cfr. Liberatore, *Conoscenza intellettuale*, p. 1.^a, c. 4, art. 1 fin.

En doctrinam Rosminii, quatenus ideam innatam requirit ad originem et evolutionem cognitionum, cujus prima semina ex ipso Kantio mutuatus esse videtur italus scriptor, quemadmodum ostendit P. Matthæus Liberatore (1), nisi quod Rosminius multiplices Kantii formas a priori ad unam revocavit. Verum in describenda natura hujus entis ontologismum cum pantheismo permiscuit, quemadmodum inferius patebit: nam esse indeterminatum, quantumvis a Rosminio *dialecticum* vocetur, est aliquid omnino divinum et Deus ipse, omnem continens actum perfectionis: unde comparatur vertici pyramidis, excipientis in se lineas omnes, et sic claudentis in sua simplicitate indistincte omnes perfectiones, quæ in cæteris ideis distinctæ ac divisæ relucunt (2).

316. PROPOSITIO 3. a Systema Rosminii de origine idearum ex multis capitibus est rejiciendum.

et rejicitur.

Prob. 1. o Ut omittam Rosminii medum loquendi non sat perspicuum circa rationem sui illius entis; systema hoc, quantum attinet necessitatem ponendi idem entis innatam, nullo solido nititur fundamento. Nam a) falsum est ideam entis ex sensatione erui non posse, immo vero post cujuslibet rei sensationem ab intellectu primum rationem ipsam confusam entis apprehendi probavimus superius (3). Ut vero controversias hac in re Scholasticorum seponamus, certum omnino videtur intellectum, abstractis ex phantasmate speciebus, posse percipere abstractissimam entis rationem. ß) Falsissimum est in sensationis objecto nullatenus contineri rationem entis. Siquidem objectum sensationis reale sit,

(1) Loc. nup. cit. art. 2, num. 195 seqq.

(2) «Io dunque vidi le idee meno generali contenersi indistinte nelle più generali. Di qui mi feci accorto che distribuendo le idee piramidamente, prima le più particolari e molteplici, e sopra queste le meno particolari e minori eziandio di numero, si doveva necessariamente salire ad un' idea prima che formasse la punta della piramide; e si doveva trovare che essa valeva per tutte: essa doveva abbracciare nel suo seno e stringere tutte le altre; doveva esser quella appunto che mediante distinzioni e determinazioni in tutte le altre si moltiplicasse», Rosmini, *Rinascimento della filosofia in Italia...* lib. 3, cap. 42.

(3) Vide supra num. 259, pag. 892 seqq.

oportet. Atqui omne objectum reale non potest non esse ens vel aliquid possibile. γ) Deinde falsa et æquivoca est ratio a Rosminio ex prædicatis entis deprompta. Ens sane universalissimum est, sed jam ostendimus in *Logica* universalialia esse fundamentaliter in re in ipsis individuis (1). Ens vero hujusmodi non est necessarium nec immutabile secundum entitatem suam physicam, sed tantum secundum suam intelligibilitatem, quatenus semper exhibet in suo conceptu aliquid, quod necessario et immutabiliter est reale et non chimericum: nec est infinitum actu vel secundum comprehensionem notarum, sed solum secundum extensionem vel multiplicitatem individuorum, de quibus prædicari potest: nec est æternum secundum existentiam, sed solum negative, quatenus nunquam incepit esse possibile. Ejusmodi porro attributa conveniunt enti, sicut cuilibet essentiæ, prout abstracte in sua intelligibili ratione consideratur (2). Itaque nihil continet reapse, unde repugnet ejus ideam erui ex sensatione. δ) Quare falsum est, ideam entis acquiri non posse activitatis propriæ exercitio. Quid enim repugnat inesse intellectui virtutem activam, intellectum agentem, quæ ex phantasmatis abstrahat species entis et cæterarum rationum intelligibilibus representatrices? (3). Falsissimum iterum est, judicium aliquid requiri ad efformandam ideam generalem, hoc enim abstractione sola vel præcisione haberi potest, docente S. Thoma (4); sicut falsum est, abstractionem præsupponere jam ideam generalem, nam satis est prævia sensatio vel phantasma singulare, ut abstractio exerceatur. Siquidem mentalis abstractio non exercetur per separationem entitativam unius elementi ab alio, quæ certe prævie supponit existens id, quod separandum est, sed est cognitio novo modo rem eandem representans, nempe sine notis individuantibus. Quamobrem abstractio hæc præsupponit quidem rem quoad id, quod concipitur, non vero quoad modum

(1) Vide *Logic. Major.*, num. 169, pag. 694.

(2) Vide *Ontologiam*, num. 21, pag. 60. Cfr. num. 17, pag. 51.

(3) Vide supra, num. 134, pag. 472 seqq.

(4) S. Thom. 1 p., quæst. 85, art. 1, ad 1. um Cfr. *Logica Major.* num. 170, pag. 697.

communitatis vel universalitatis. ε) Ex quibus illud etiam concluditur, perperam in hoc systemate supponi, quod abstractio debeat subsequi iudicium, quandoquidem potest abstractio iudicium præcedere, ac porro præcedit in simplici apprehensione, naturam universaliter representante. Quæ cum ita sint, gratis fingitur innata entis idea.

Prob. 2.º Verum etiamsi daretur ejusmodi idea, non satis explicatur a Rosminio caterarum cognitionum origo. α) Et primo quidem perperam idea entis a Rosminio dicitur se habere instar formæ, sensatio vero instar materiæ. Nam idea entis vel ex ejusdem scriptoris sententia est summe indeterminata et talis, quæ omnes suas determinaciones ex sensatione accipiat: quare etiam tabulæ rasæ candidæque chartæ, in qua nihil est scriptum, comparatur. Atqui determinabile se habet, potius tamquam potentia et materia respectu determinantis, determinans autem concipienda est tamquam actus et forma respectu determinabilis.

β) Illud vero gravius est, quod in Rosminiana sententia cognitiones nostræ ultra spheram ordinemque sensibilem et materialem assurgere nequeant. Omnis enim idea determinata et distincta ab idea entis possibilis, docente Rosminio, non est aliud, quam synthesis elementi indeterminati, nempe ideæ entis et sensationum. Atqui in synthesis plurium nihil potest existere præter elementorum complexum. Ergo ex doctrina Rosminii nostræ ideæ solum poterunt præ se ferre, atque attingere ens sensibile ac materiale. Ideæ vero causæ, substantiæ, spiritus et aliæ id genus sexcentæ undenam, quæso, mentem nostram subeunt? Non ex idea entis profecto, quæ indeterminatissima est: non ex sensatione, quæ objectum dumtaxat materiale refert, illæ vero sunt rationes immateriales: non ex utriusque complexu, ob rationem assignatam. Ergo nisi aliquid aliud adjungatur, impossibile est in Rosminiano systemate originem idearum immaterialium explicare. Nec vero solum ideæ immateriales, verum etiam nec rationes ipsæ materialium quidditatum cognosci ullatenus poterunt. Cum enim hæ sensibus attingi nequeant, nec poterunt etiam relucere in synthesis rosminiana ideæ entis cum sensatione, ac proinde ideæ cognitionesque nostræ continebuntur intra rationum sensibilibus ambitum.

γ) Modus etiam, quo ideæ secundum Rosminium efformantur, nonnihil absurdi continet. Ideas enim conflare dicit applicando ideam innatam entis sensationi, ac proinde ex unione duplicis hujus elementi, quæ fit ope iudicii, quo affirmetur id, quod sentimus, esse ens: hanc porro unionem ideo peragi posse arbitratur, quia unum idemque est subjectum sentiens, et habens ideam entis possibilis. Atqui 2.º ad unionem intentionalem duplicis elementi per actum iudicii peragendam non sufficit, ut illud in eodem subjecto reperitur, sed requiritur objectiva identitas utriusque; secus enim possemus per iudicium affirmare identitatem omnium quarumque idearum in mente nostra existentium. 2.º Principium ideam entis cum sensatione uniens, quod *ratio* a Rosminio vocatur, vel prævie cognoscit, duplex istud elementum esse objective identicum, vel non. Si cognoscit, ergo jam videt in sensatione contineri rationem entis, quod tamen negandum est in hoc systemate, ac proinde supervacanea prorsus est idea entis innata. Si autem non cognoscit, non potest asserere prædictam entitatem, nisi admittendo: a) cæcum impetum atque instinctum Reidianum, vel b) Kantii iudicia synthetica a priori (1), vel c) affirmando identitatem, quam non videt, et procudendo sibi objectum suum (2), cujus realitatem cognoscere non potest, unde ansa præbetur idealismo et criticismo.

δ) Denique Rosminius perperam explicat ideas universales; eas enim efformari docet per hoc quod ex objecto *perceptionis intellectualis* (seu iudicii, quo pronuntiat *id, quod sentio, existere*) sola præscindatur existentia; exinde enim remanet idea pura talis rei, vel talis res ut possibilis, id quod putat sufficere ad universalitatem, quandoquidem res possibilis concipitur ut typus rei in indefinitum multiplicabilis (3). Atqui ad universale efformandum non sufficit præscindere a

(1) Quæ Rosminius ultro amplectitur. *Nuovo saggio*, vol. 1, sez. 4; cap. 3, art. 26, pag. 377, apud Liberatore, loc. cit. num. 210.

(2) Vide Rosmini, op. cit. vol. 1, sez. 3, cap. 2, art. 9, et cap. 3, art. 0, pag. 86, apud Liberatore, ibid.

(3) Vide Rosmini, *Nuovo saggio*, vol. 2, pag. 32 et 93, apud Liberatore, loc. cit. num. 201.

sola rei existentia, nisi præterea præscindatur ab individuantibus notis. Certum enim est individua quoque esse, et considerari posse in statu possibilitatis, sicut e converso res actu existens potest considerari universaliter, ut sic dicatur: *Homo existens est animal rationale, vel compositum ex anima et corpore.*

Prob. 3.º Systema Rosminii ontologismum verissime continet. Ergo rejiciendum prorsus est, etiamsi nullo alio vitio laboraret.

Antecedens probari posset ex prioribus quoque Rosminii operibus; multo vero clarius probatur ex doctrina operis posthumi, cui titulus *Theosophia*, ex qua propositiones 40 excerptæ, decreto S. Romanæ Inquisitionis, a Leone XIII approbato et confirmato, damnatæ sunt feria 4 die 14 Decembris 1887 (1). Sic itaque argumentor. Ex diserta Rosminii doctrina, *in ordine rerum creaturarum immediate manifestatur humano intellectui aliquid divini in seipso, hujusmodi nempe, quod ad divinam naturam pertineat* (2); porro *«cum divinum dicimus in natura, vocabulum istud divinum non usurpamus ad significandum effectum non divinum causæ divinæ; neque mens nobis est loqui de divino quodam, quod tale sit per participationem»* (3). *«In natura igitur universi, id est in intelligentiis, quæ in ipso sunt, aliquid est, cui convenit denominatio divini non in sensu figurato, sed proprio. Est actualitas non distincta a reliquo actualitatis divinæ* (4). Atqui ex eodem

(1) Habes illas omnes apud Denzinger, *Enchiridion symbolorum et definitionum*, etc. num. 1736 seqq. pag. 423 seqq. Wirceburgi, 1894.

(2) Hæc est prima Rosminii propositio damnata. «Nella sfera del creato si manifesta immediatamente all'umano intelletto qualche cosa di divino in se stesso, cioè tale che alla divina natura appartenga». *Theosofia*, vol. 4, num. 2.

(3) En 2.um propositionem damnatam. «Dicendo il divino, sunt verba ipsissima Rosmini, nella natura, non prendo questa parola divino a significare un effetto non divino di una causa divina. Per la stessa ragione non è mia intenzione di parlare di un divino, che sia tale per partecipazione». Rosmini ibid.

(4) Sic se habet totidem verbis 3.^a propositio damnata. «Vi è dunque, inquit Rosmini, nella natura dell'universo, cioè nelle intelligenze che sono in esso, qualche cosa, a cui conviene la denominazione di divino, non dico in un senso figurato, ma in un senso proprio

Rosminio, *«esse indeterminatum, quod procul dubio notum est omnibus intelligentiis (nempe idea entis innata) est divinum illud, quod homini in natura manifestatur»* (1); vel *«esse, quod homo intuetur, necesse est, ut sit aliquid entis necessarii et æterni, causæ creatis, determinantis ac finientis omnium entium contingentium; atque hoc est Deus»* (2); unde *«esse indeterminatum intuitionis, esse initiale, est aliquid Verbi, quod mens Patris distinguit, non realiter, sed secundum rationem, a Verbo»* (3). Ergo negari nequit in Rosminiano systemate purum putum ontologismum contineri. Nam sermo hic non est de visione beatifica, nec de supernaturali cognitione per indebitum Dei beneficium habita, sed de perenni et naturali entis intuitione; hujusque objectum dicitur Deus vel aliquid divinum non per participationem et in sensu figurato et improprio, sed in proprio (4).

(*Theosof.* vol. IV. *Del divino nella natura*, num. 15, pp. 18-19). È una..... attualità indistinta dal resto dell'attualità divina indivisibile in se divisibile per astrazione mentale». (*Theosof.* vol. III, n. 1423, p. 344).

(1) Ita 4.^a propositio damnata. «L'essere indeterminato (essere ideale), il quale è indubitabilmente palese a tutte le intelligenze, (è quel divino che) si manifesta all'uomo nella natura. (*Theosof.* vol. IV, num. 5 e 6, p. 8).

(2) Ecce 5.^{am} propositionem damnatam. «L'essere intuito dall'uomo deve necessariamente essere qualche cosa d'un ente necessario ed eterno, causa creatante, determinante e finiente di tutti gli enti contingenti: e questo è Dio. (*Theosof.* vol. I, n. 208, p. 241).

(3) 7.^a propositio damnata. «L'essere indeterminato della intuizione..... L'essere iniziale..... e qualche cosa del Verbo, che ella (la mente del Padre) distingue non realmente, ma secondo la ragione, dal Verbo. (*Theosof.* vol. II, n. 848, p. 445).

(4) «E da prima mi bisogna avvertire che io in queste ricerche non ho in animo di parlare di Dio o delle cose divine nell'ordine soprannaturale... E il mio intendimento non è di trattare di Dio in quanto si trova dalla mente coll'aiuto di qualche argomentazione; e dicendo il divino nella natura non prendo questa parola divino a significare un effetto non divino d'una causa divina. Per la stessa ragione non è mia intenzione di parlare di un divino che sia tale per partecipazione: poichè non ci è dubbio che si può chiamare in qualche modo divino tutto ciò che partecipa di quello che è divino per sé, e in questo significato fu chiamato divino la mente o l'animo umano come quello che delle cose divine partecipa. Mi propongo dunque

Dices, non posse Rosminium jure merito accusari ontologismi, quia secundum illius doctrinam in hac vita non videtur ipsa divina essentia: nos enim videmus solum *esse ideale*, Deus autem vel divina essentia non est dumtaxat *esse ideale*, sed *reale-ideale* (1). *Esse autem ideale*, nempe esse, quatenus præcisum ab omni realitate et activitate potius est initium quoddam entis completi (2). Et propterea etiam dicitur non *Deus*, sed *pertinentia Dei* vel quidam ad Deum pertinens.—Verum hæc vana effugia sunt. Nam a) *esse ideale* secundum Rosminium est ipsum Verbum divinum. Atqui Verbum divinum est Deus. Ergo ex Rosminio, qui esse ideale intuetur, vere Deum intuetur. Major concedi videtur diserte a Rosmini non uno in loco (3); facile autem probatur ex illius doctrina. Nam triplicem modum vel formam tribuit enti: *subjectivam, objectivam et moralem* (4), quarum prior passim vocatur *esse*

un'altra questione, cioè «se nella sfera del creato si manifesti immediatamente nell'umano intelletto qualche cosa di divino in se stesso, cioè tale che alla divina natura appartenga». O ra io sono d'avviso che si debba risolvere questa importante questione affermativamente (Del divino nella natura, c. I).

(1) «Non si può dire con esattezza che noi veggiamo Dio (l'essenza divina) nella vita presente; perocché Dio non è solo l'essere ideale, ma è indistinguibilmente reale-ideale. Ciò che noi veggiamo però è un'appartenenza di Dio, e completandosi acquisterà la forma di Dio», Rosmini, *Il rinnovamento della filosofia*, etc. lib. 3, cap. 42. Et alibi: «La visione dell'essere è una visione di qualche cosa divina, ma non di Dio stesso, perché a veder Dio, è necessario vedere tutto ciò che gli è essenziale, *Teosofia*, vol. 3, pag. 13.

(2) «Quell'idea, inquit Liberatore ex Rosminio, finché resta nell'intelletto divisa da ogni realtà ed attività, perdurando nello stato di puramente conoscibile, non è che un cotale iniziamento dell'essere completo; giacché l'essere non si compie nella sua entità metafisica se non mediante le due forme insieme accoppiate della idealità e della realtà». Rosmini, *Rinnovamento ibid.*

(3) Distinguendosi appunto nell'essere realmente due forme o modi primordiali, che io chiamo la *realtà* e l'*idealità*, l'essere reale e l'essere ideale; niente vieta che l'essere ideale, la conoscibilità essenziale, in quanto si trova congiunta e identica essenzialmente colla realtà assoluta, appellisi il *Verbo di Dio*» Rosmini, *Il rinnovamento della filosofia in Italia...* lib. 3, cap. 42. Et ibid. pag. 642: «La conoscibilità dell'essere in Dio è il *Verbo divino*».

(4) «L'essere stesso, sebbene tutt'intero, è in modi diversi a lui essenziali. Ci sono adunque queste forme? l'essere, per la propria

reale, altera vero *esse ideale* (1). Atqui secundum ipsum Rosminium *esse absolutum in sua forma subjectiva* vel *esse reale* est Pater, et esse in sua *forma objectiva* vel *esse ideale* est Verbum (2). Ergo stat Major, ideoque qui *esse ideale* intuetur. Verbum, atque adeo Deum verissime intuetur. β) Secundum Rosminium *esse*, quod ab eodem vocatur *initiale*, et etiam virtuale et abstractum præcisum vel dialecticum (3), estque ipsum *esse absolutum* et divinum prout mente consideratum tamquam antierius triplici illa forma vel modo subjectivo, objectivo et morali (constituente tres divinas personas) et tamquam initium earumdem trium formarum, et quoad rem idem cum illis (4), hæc habet attributa, ut sit 1.º essentia pura entis, 2.º necessarium, 3.º æternum, 4.º unum et simplex, 5.º universale, nempe totale, omnem continens perfectionem. Atqui hæc sunt attributa soli Deo convenientia, saltem si postremum excipias, quod sensu pantheistico videtur intelligi Rosminio (5). Ergo quicumque videt *esse* hujusmodi, omnes autem videmus illud sub forma *esse idealis*, secundum Rosminium, certissime Deum videt. γ) Præterea, scribente eodem auctore, «in *esse*, quod præcendit a creaturis et a Deo, quod esse indeterminatum, atque in Deo, esse non indeterminatum, sed absolutum, eadem

natura di essere, è gli in un modo solo, o in più? e se è in più modi, è egli in ciascun modo tutto l'essere?... Queste forme ci sono e sono tre, cioè che l'essere come tale è identico in tre modi diversi a lui essenziali. Noi denominiamo queste forme *subbiettiva, obbiettiva e morale*» Rosmini, *Teosofia*, vol. 1, pag. 112, edit. Torino-Intra

(1) Vide ibid. vol. 1, pag. 139, et alibi passim. Item: «La forma, subbiettiva è la sussistenza. La forma obbiettiva è l'inteso come inteso. La forma morale è l'amato come amato». *Teosofia*, vol. 2, pag. 285.

(2) «L'essere di Dio è l'essere, e non altro che l'essere». *Teosofia*, vol. 1, pag. 408. L'essere assoluto nella sua forma subbiettiva, secondo la cristiana rivelazione, dicesi il Padre. L'essere assoluto nella forma obbiettiva dicesi il Verbo». *Teosofia*, vol. 1, pag. 410.

(3) *Teosofia*, vol. 1, pag. 173.

(4) Vide *Teosofia*, vol. 1, pag. 230, apud Cornoldi, *Il rosinianismo sintesi dell'Ontologismo e panteismo*, lib. 3, cap. 1, paragraf. 10, pag. 280, 281. Roma, 1881.

(5) Vide *Teosofia*, vol. 4, pag. 376 apud Cornoldi loc. cit. paragraf. 9, pag. 279.

est essentia (1). Atqui hoc *esse* indeterminatum est præcise, quod continetur in idea entis innata, diciturque esse objectum nostræ intuitionis. Ergo revera Deum videmus secundum Rosminium. δ) Accedit, quod scopus Rosminii est inquirere, *utrum in ordine creato intellectui humano immediate innotescat aliquid in se divinum, tale videlicet, quod pertineat ad naturam divinam; cui quæstioni affirmative respondendum esse censet* (2). Atqui quidquid vere ad essentiam divinam pertinet, Deus est certissime ipsaque divina essentia. Huc etiam revoca argumentum illud a priori ad existentiam Dei demonstrandam, quod Rosminius approbat, ex eo deductum, quod objectum intuitionis nostræ sit *esse* quoddam necessarium, quod quamvis non sit *ens* (nempe completum) est tamen *aliquid entis*; illud autem ens, ad quod pertinet huiusmodi *esse*, non potest esse contingens, cum contingens et necessarium invicem opponantur; ergo debet esse ens necessarium, ac proinde æternum et causa creans, determinans et limitans omne ens contingens, nimirum Deus. Nisi enim ponas in Deo compositionem partium, vel certe ex essentia et *esse*, fatendum tibi est, qui videt *esse* necessarium Dei, Deum videre. ε) Frustra Rosminius distinguit inter Deum et essentiam Dei complete sumptam et aliquid essentiae divinae. Nam in Deo non est nisi simplicissima essentia, cum qua identificantur ipsæ Personæ. Ergo qui aliquid Dei vel essentiae divinae intuetur, non potest non essentiam ipsam intueri, quin possit id vetare imbecillitas ingenii nostri, sicut contendit Rosminius. ζ) Verum etiamsi hæc omnia permitterentur, adhuc non effugeret Rosminius ecclesiasticam damnationem. Nam doctrina est Rosminii, *esse* illud, in quo omnia intelligimus, et sine quo nihil est

(1) Prop. 6.^a damnata. «Nell' uno (essere che prescinde dalle creature e da Dio, e che è l'essere indeterminato) e nell' altro essere (che non è più indeterminato, ma Dio stesso, essere assoluto) c'è la stessa essenza. (*Teosof.* vol. II, n. 848, p. 150).

(2) «Mi propongo dunque un'altra questione, cioè se nella sfera del creato si manifesti immediatamente nell' umano intelletto qualche cosa di divino in sé stesso, cioè tale che alla divina natura appartenga. Ora io sono d'avviso che si debba risolvere questa importante questione affermativamente. Rosmini, *Teosofia*, vol. 4, cap. 1.

intelligibile, esse Deum (1). Atqui hæc altera propositio est a S. R. U. Inquisitione damnata: *Esse illud, quod in omnibus, et sine quo nihil intelligimus, est esse divinum* (2).

Prob. 4.º Doctrina Rosminii circa *esse*, quod est objectum intuitionis nostræ, continet pantheismum. Ergo abominanda est.

Prob. antec. α) Secundum Rosminium *«entia finita, quibus componitur mundus, resultant ex duobus elementis, id est ex termino reali finito et esse initiali, quod eidem termino tribuit formam entis»* (3); itemque *«esse objectum intuitionis, est actus initialis omnium entium. Esse initiale est initium tam cognoscibilem, quam subsistentium: est pariter initium Dei, prout a nobis concipitur, et creaturarum* (4). Atqui *esse initiale* et *esse* quod est objectum intuitionis, est ex mente Rosminii aliquid divinum et pertinens ad essentiam divinam, atque adeo ipse Deus, ut jam ostendimus in præcedenti argumento. Ergo aliquid divinum, identificatum cum ipso Deo, ingreditur constitutionem rerum omnium, quod si pantheismus non est, quid, quæso erit? Mitto nunc absurdam illam sententiam Rosminii: *esse initiale... est initium*

(1) Id sæpe docet Rosminius, ac nominatim in sua *Theosofia*, vol. 3, pag. 176 ubi: «Egli (Iddio), inquit, è l'essere stesso, il quale solo è intelligibile, e solo in Lui sono intelligibili le altre cose».

(2) Hæc est secunda inter 7 propositiones, die 18 Septembris 1861 damnata S. R. U. Inquisitionis decreto.

Plura in hanc rem videri possunt apud Cornoldi, *Il rosminianismo*, etc., lib. 3; et in opere cui titulus, *Rosminianarum propositionum, quas S. R. U. Inquisitio approbante S. P. Leone XIII, reprobat, proscripsit damnavit, Trutina theologica*.

(3) Hæc est octava propositio a S. Congregatione anno 1887 damnata, que hisce verbis continetur in *Teosofia*, vol. 1, num. 454, pag. 396: «Gli enti finiti che compongono il mondo risultano da due elementi; cioè dal termine reale finito, e dall' essere iniziale, che da a questo termine la forma di ente».

(4) En 9.^{am} propositionem damnatam, desumptam ex illis verbis Rosminii: «L' essere oggetto dell' intuito... è l'atto iniziale di tutti gli enti. (*Teosof.* vol. III, n. 1235, p. 73).—L'essere iniziale dunque è inizio tanto dello scibile quanto del sussistente... è ugualmente inizio di Dio, come da noi si concepisce, e della creatura (*Teosof.* vol. I, n. 287, p. 229, n. 288, p. 230).

Dei prout a nobis concipitur. β) Eodem auctore, «esse virtuale et sine limitibus est prima et simplicissima omnium entitatum, adeo ut quolibet alia entitas sit composita, et inter ipsius componentia semper et necessario sit esse virtuale. Est pars essentialis omnium omnino entitatum ut cogitatione dividantur» (1). Item: «Finita realitas non est, sed Deus facit eam esse, addendo infinite realitati limitationem. Esse initiale fit essentia omnis entis realis. Esse, quod actualitatur naturas finitas, ipsis conjunctum, est recisum a Deo» (2). Atqui in his assertionibus diserte continetur pantheistica doctrina, entitatem et essentiam rerum omnium ex divino esse constituens, ac jam a concilio Vaticano proscripta et anathemate percussa (3). γ) Item ex Rosminio, «discrimen inter esse absolutum et esse relativum (nempe creaturam) non illud est, quod intercedit substantiam inter et substantiam, sed aliud multo majus; unum enim est absolute ens, alterum est absolute

(1) Ita se habet propositio inter damnatas 10.ª, quam hisce verbis expresserit Rosminius: «L'essere virtuale e senza termini (Divino in sé stesso, appartenenza di Dio) è la prima e la più semplice delle entità, per così fatto modo che qualunque altra entità è composta, e tra i suoi componenti c'è l'essere virtuale sempre e necessariamente». — L'essere virtuale è parte essenziale di tutte affatto le entità, per quantunque col pensiero si dividano. (*Teosof.* vol. I, n. 280, p. 224; n. 281, p. 223).

(2) Ecce 12.^{am} propositionem damnatam, atque ex eodem opere excerptam: «La realtà finita non è, ma egli (Dio) la fa essere coll'aggiungere alla realtà infinita la limitazione». (*Teosof.* vol. I, n. 681, p. 658). — «L'essere iniziale... diventa l'essenza d'ogni ente reale». (*Ivi.* vol. I, num. 458, pag. 339). «L'essere che attua le nature finite, a queste congiunto, essendo recisso da Dio». (*Ivi.* vol. 3, num. 1425, pag. 346).

(3) «Sancta Catholica Apostolica Romana Ecclesia credit, et confitetur, unum esse Deum verum et vivum, Creatorem et Dominum celi et terræ... qui cum sit una singularis, simplex omnino et incommutabilis substantia spiritualis, prædicandus est re et essentia a mundo distinctus». Concil. Vatican. in constitutione *Dei Filius*, cap. 1. Et ibidem can. 3.º: «Si quis dixerit unam eandemque esse Dei et rerum omnium substantiam vel essentiam, anathema sit. Et can. 4.º: «Si quis dixerit... Deum esse ens universale seu indefinitum, quod sese determinando constituit rerum universitatem in generis, species et individua distinctam, anathema sit. Vide Denzinger, *Enchiridion*, num. 1631, 1650, 1651. Wirceburgi, 1894.

non-ens. At hoc alterum est relative ens. Cum autem ponitur ens relativum, non multiplicatur absolute ens; binc absolutum et relativum absolute non sunt unica substantia, sed unicum esse; atque hoc sensu nulla est diversitas esse, immo habetur unitas esse (1). Atqui hoc purus putus pantheismus est; nam si inter esse absolutum (divinum) et relativum non est discrimen illud, quod inter substantiam et substantiam intercedit: ergo creaturæ in ratione substantiæ non discriminantur a Deo, sed conveniunt. Et sic cum ponitur ens relativum, non multiplicatur absolute ens (quia ex prop. 12.^a finita realitas fit a Deo, addendo duntaxat definitæ realitati limitationem): ergo non est nisi unum ens, et unicum esse omnium rerum, ut idem scriptor diserte fatetur, et consequenter Deus erit *ens universale, quod sese determinando constituit rerum universitatem*, contra ac Vaticanum definit. δ) Eadem pestifera doctrina continetur duabus illis propositionibus, rerum creationem respicientibus, quarum prima sic se habet: «Tertia operatio esse absoluti (Dei), mundum creantis, est divina synthesis, id est unio duorum elementorum, quæ sunt esse initiale (quod identice est Deus), commune omnium finitorum entium initium, atque reale finitum, seu potius diversa realia finita, termini diversi ejusdem esse initialis» (2). Altera hæc est: «Verbum est materia illa invisiva, ex qua ut dicitur Sap. XI, 18, create fuerunt res universi» (3).

(1) 13.^a propositio Rosminii in sua *Theosophia* tradita: «La differenza, che passa tra l'essere assoluto e il relativo non è quella di sostanza a sostanza, ma una molto maggiore... perocchè, v'ha differenza di essere in questo senso, che l'uno è assolutamente ente, l'altro è assolutamente non-ente. Ma questo secondo è relativamente ente: ora col porre un ente relativo non si moltiplica assolutamente l'ente; sicchè rimane che assolutamente l'assoluto e il relativo sia non già una sostanza sola, ma bensì un essere solo, e in questo senso non v'abbia diversità di essere, anzi unità di essere». (*Teosof.* vol. V, cap. IV, p. 9).

(2) Est hæc propositio 15.ª damnata, ad verbum ex *Theosophia* vol. I, num. 468, pag. 408, deprompta.

(3) Sic propositio 19.ª ex Rosminii opere, *Introduz. del Vangelo secondo Giovanni*, lez. 37, pag. 109. — Plura dabunt Cornoldi op. cit. et auctor operis Rosminianarum propositionum, etc.